

Garbi, dotore, batua

«Nire ikasle batzuek *kudeatu*, *bermatu* eta *sustatu* zer diren badakite, baina *elurbusti* hitzaren berririk ez», bota zuen Mikel Elosegik Twitterren azaro aldera, eta krak egin zidan barrenak. Zenbat aldiz egokitu zaigun txosten ofizial edo ez hain ofizialetan hizkuntza administratibo horren aurka egitea; zenbat aldiz korapilatu zaizkigun eskuak, idazten hasi eta suge bat bezala ateratzen zaigun hizkera mordoi-lo horren aurka egiteko unean; zenbat aldiz sentitu garen soka batek harrapatuta bezala. Eta akordatu nintzen David Attenborough dibulгатzaile handiarekin, aurten *Earth Nature* telesaio famatuaren azken atalak pantailan jarri dituen, oso hautu garbia egin baitzuen hizkuntza xaloaren alde, urrunduz artifizio, pellokeria eta akademizismo orotatik. Ahozko hizkeratik gertuko esamolde garbi, jantzi, dotore, batua. Akordatu, behin eta berriro entzuten dudanean euskalkien eta batuaren arteko nolabaiteko xextra, gure Iruñea honetan inondik inora ulertzen ez dena, baina, nonbait, herrietako gazteen artean bizitzen ari dena.

Hizkera xalo, hurbil eta oso benetako hori baduela iruditzen zait *Koaderno*a zuri antzezlanak, nahi baino isilago pasa dela uste dudana. Testu sotil baina oso sakona, antzezle onak, dekoratu soil eta eraginkorra. Iruñean ziento bat lagun egongo ginen bakarrik, pena. Arazo bat daukagu, maiz, aretoekin: kosta egiten zaigu neurria hartzea, eta maiz gaizki transmititutako agenda paraleloetan bizi garela iruditzen zait. Uste dut aur-tengo lanik borobilenetakoa dela hala ere. Aldiz, histrioniko samarra egin zitzaidan, hainbat pasartetan, *Francoren bilobari gutuna* lana. Pisuegia. Gauza gehiegi batu eta kontatu nahia.

Zuzendariaren sadismoaz

Astinaldia izan da, bestalde, Tippi Hedren aktorearen salaketa Alfred Hitchcock handiaren kontra, abusuak leporatzen baitizkio aurten kaleratu duen memoria liburuan. Astinaldia, ez berria edo ezezaguna delako salaketa hori, aktoreak behin baino gehiagotan esana baitu oso gaizki tratatua sentitu zela hainbat filmetan, ezpada datu eta xehetasun gehiago eman dituelako, jazarpena larriagotu egiten dutenak, eta Woody Allenen kontra bere alabak duela ez asko kontatu zituenak gogorarazi zizkidatelako.

Hedren *The Birds* (Txoriak) filmean egin zuen lanagatik egin zen ezaguna, baina Hitchcocken film gehiagotan parte hartu zuen. Lan hartarako, zuzendariaren obsesio etengabea izan zen txorien sadismoa ondo irudikatzea; ondo kontatzea nola tematzen diren txori moko luze eta zorrotzekoak herri txiki bateko bizilagunekin eta, zehazki, herrira iritsi berri den emakume dotorearekin. Emakumeak erakarmen gaizto samarra duela iradokitzen du gidoiak, txorientzako jasangaitza den zerbait, erotzera eramaten dituen. Eszena gorenak, non beleak eskola inguratu eta erasotzen hasten diren, hirurogei korte zituen, eta filmatze taldeak sei hilabete behar izan zituen amaitzeko. Ganbarako eszenarako, esaterako, benetako kaio eta beleak erabili zituzten, Hedrenen ustekaberako, berak ere uste baitzuen, taldeko askok bezala, txori mekanikoak baliatuko zituztela. Bada ez, benetako txoriak izan zituen inguruan aktoreak, hegazti handi izutuak, bestela zuzendariarentzat nahikoa efektista izango ez zelakoan. Zazpi egun behar izan zituzten bakarrik eszena horretarako, benetan ikaragarria. Zazpi egun, bi minutu eta hamar segundo filmatzeko. Hedrenek esan zuen bere bizitzako asterik gogorrena izan zela.

Hurbildu dezagun kamera.

Platoaren inguruan kaiola bat eraiki dute, txoriek alde egin ez dezaten. Laguntzaileek txoriak aktorearengana xaxatzen dituzte etengabe, besoraino babesten dituzten eskularrien

laguntzarekin. Filmean Hedrenen eskuan ageri den kaioak gomaz estalia dauka mokoak, baina aktorea benetan izututa dago. «Lurrean etzatera behartu ninduten, hegaztiak lotuta nituela soinekoan, eta hegaztietako batek begia harrapatu zidan. Eseri eta negar egin nuen. Ikaragarria izan zen». Kaio batek zauria egin zion ezkerreko betazalean, odolez utzi zion. Camille Paglia idazleak, filmaren inguruan idatzitako saiakeran, gogoeta egin zuen Hitchcockek bere izarra tratatzeko modu horren inguruan, eta sadismoaz hitz egin zuen. «Tortura ditzagun emakumeak» esana zuen zuzendaria, erdi txantxetan.

Espazioa nola besarkatu

Denbora askoan zehar, mitoak berak ilundutako artista izan da Oteiza (1908-2003). Haren nortasunaren eta haren hitzaren pisuaren eragin izugarria neurritz kanpo egon dira egin zuen eskultura-lanarekiko.

Txomin Badiolak aurtengo otsailean aurkeztu zuen *Oteiza. Eskultura katalogo arrazoitua* lan monumentalaren lehen esalditik ulertzen da Badiolaren afana: Oteizaren eskulturrei balioa ematea, daukatena, hainbeste txinparta sortu zituen pertsonalitate konplexu eta poliedrikoaren interferentziak albo batera utzita. Orioko artistaren lanaren «potentzia formala, espaziala, diskurtsozkoa, are espirituzkoa ere ikusteko eta sentitzeko».

Interesgarria da Oteiza pertsonaiaren eraginarena. Nolako indarra zeukan, ze puntutaraino gai zen ingurukoa estali, desitxuratu eta suntsitzeko. Baita argitu eta birsortzeko ere. Lan bat dago egiteke: prentsaren bidez transmititu zituen irudien arteko kontraesanak aztertu eta azaleratuko dituen ikerketa, edo erreportajea. Sorgin hutsa baitzen. Begirada eta hitzarekin edonor liluratu eta lokarrarazteko gai zen azti bizartsua. Egun batean gauza bat eta hurrengoan bestea esanez gozatua hartzen zuen ahobero atorrantea. Distantzia txikian, maitagarria. Begitan hartuz gero, gorrotagarria.

Horregatik hain zuzen ere, azti, sorgin, totem eta ikonoa izatera iritsi zelako dena batera, horregatik da garrantzitsua Badiolaren lana. Artistaren benetako neurria ematen duelako, oihartzun eta bozgorailuetatik urrun.

Badiolak lau etapa bereizten ditu Oteizaren sorkuntza ibilbidean. Lehenak 1955era arte irauten du, eta eskultore konbentzionalaren emaitza da, lan baldintza prekarioetan egingandako bidea, Euskal Herrian ez ezik Ameriketan ere burutua. 1955ean, produkzio lana nabarmen aldatu zuen Oteizak, eta produkzio txikiko ehunka modelo egin zituen. Han egongo zen artistarentzat, aurrerantzean, harrobi amaiezina ez bakarrik berarentzat, baita hurrengo artisten belaunaldientzat ere, ze, Badiolak azaltzen duen bezala, maketa eta klarion txiki horien atzean zegoen esperimendazio gogoaren azken muturrean, arte-operazioaren benetako produktua artista bera baitzen, artista bat bere eskulturari uko egin eta gizar-tean zuzenean –politikoki, sozialki edo pedagogikoki– esku hartzeko prest dagoena.

Hirugarren fasea Oteiza idaztera eraman zuten urteek osatzen dute, bere ikerkuntza estetikitik ondorioztatuko metodoak erabiliz. Azken etapa, berriz, arrakastarena da, La Caixa finantza etxeak 1988an antolatutako atzera begirako handiaren ondorioz sortutako prestigioarena. Ordurako, Oteizaren emaria amatatua zen, eta pertsonaia nagusitu zen oroz gain.

Eta orain, obra guztiak bilduta elkarren ondoan bi liburukitan, den-denak inbentario zehatz batekin lagunduta, kronologikoki sailkatuta, oso garbi antzematen zaio kaskazuriaren lanak lotzen dituen hariari. Orriak azkar pasatzean bizitza hartzen zuten marrazkien liburuekin nola, Oteizaren eskulturen artean etengabe dagoen korrontearen ibilbidea inoiz ez bezain argia begitantzen zaigu: Balentziaga pintorearen bustoaren eta Sainz de Oizaren omenez Nafarroako Unibertsitate Publikoan dagoen *Bi diedroen oposizioa* izeneko eraikuntzaren arteko asmo ia berdina, koherentea 70 urte igarota ere: ideia edo asmo bat espazioan atxiki nahi, eta, era berean, libre uzteko gogo; espazioa bera besarkatzeko bulkada.

Koherenteak izan dira Txillidatarrak ere EAEko administrazioarekin izan duten tirabiran, eskultorearen ondarea bil-tzen duen museoaren finantziazioa edo salerosketa dela eta. Kopurua izan omen zen ustez egina zegoen akordioa azken unean hankaz gora bota zuena. Baina artearen merkatuaz zerbait dakien edonork daki Txillidatarrek gordetzen duten funtsen balioa merkatuan administrazioek jarri behar zuten diru hori baino askoz handiagoa dela. Zergatik orduan operazioari Gipuzkoako agintariek jarri zioten betoa? Merkatuaren legeen arabera operazio handi eta delikatuarekin lotuta agertzeko erreparo etiko edo moral guztiz ulergarriengatik? Ala bertigoa, hauteskundeak begi bistan zituztela, horrelako zenbaki potoloek, murrizketen garaian, utz zezaketen irudi eskasa zela eta?

Izuaz eta amore emateaz

Aurten argitaratu diren liburuen artean, bat: Arantxa Urretabizkaiak Hondarribiko alardearen inguruan idatzi duen *Bidean ikasia. 1993-2016* (Pamiela). Beldurra zer den herriko alardean deskubritu zuela kontatzen duenekoa. «Ezta-rria lehor», horra izuaren definizioa. Sinatuko luke trantze horretan egon den edonork. Kale Nagusiaren goialdera iri-tsitakoan, plastiko beltzen artean igaro ondoren, sentsazio horrek laburbiltzen duelako gorputzak inekibokoki bidaltzen zizun mezu argia: kontuz. Urretabizkaiaren gogoeta interes-garria da teorizatzen duenean Bidasoako bi herri nagusietan gertatutakoa, eta gure herri osora zabaltzen duenean: bera sinetsita baitago gurean oso konbentzimendu sustraitua dela bortizkeria txiki bat erabiltzea nahikoa dela bestea beldurtu, isildu, menperatzeko. Hori ikasia dugula. Hori ez dela desa-gertu, eta kosta egingo dela desagertzea, ETAren bortizkeria pasatu eta urte askotara ere.

Durangoko Azokaren urteroko uholdearen aurrean, gerta-kari harrigarri bat. Aurtengo liburu izarretako bat, Kirmen

Uriberen *Elkarrekin esnatzeko ordua* (Susa), gaztelaniaz aurkeztu da lehendabizi, eta Madrilen aurkeztu azaroaren erdialdean. Bai, izan liteke ñabardura txiki bat, izan liteke detailea. Baina esanguratsua egin zait oso. Sortu euskaraz sortu den liburua, idazlearen eskuetatik euskaraz jaio eta editoreen borragomatik euskaraz pasatu den testua, gaztelaniazko bertsiora ere euskararen bidez iritsi den kontakizuna, noiz eta Durangoko Azokaren bezperan, Madrilen aurkeztu da lehendabizi gaztelaniazko edizioa. Gure esparruaren ukazioa iruditu zait. Espazio txikia, txikiegia agian, ados. Baina espazio bat, hain zuzen ere liburu hori eta beste asko posible egin duen espazio bat, jende bat, ahalegin bat, ukatu edo zailantzan jarri duena. Izan litezke argitaletxeen erritmoak, izan litezke prozedurak, izan litezke konpromisoak. Baina amore emate triste antzeko bat iruditu zait. 🍷